

Тақризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Каримов Самариддин Раҳматуллоевич таҳти унвони “Таҳлили лингвокултурологии лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар асоси осори хаттии забони адабии тоҷики асрҳои X-XII” барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 - забони тоҷикӣ ба дифоъ пешниҳод гардидааст.

Забоншиносии тоҷик дар баробари риштаҳои дигари илмӣ дар самтҳои мубрами таҳқиқу пажӯҳиш, аз ҷумла, доир ба лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо муваффақона рушд карда истодааст.

Ба ин васила, вижагиҳои гуногуни лексикаи забони тоҷикӣ аз тарафи муҳаққиқони забоншинос мавриди таҳқиқу омӯзиши амиқ қарор гирифта истодааст. Замони истиқлолият барои таҷдиди арзишҳои миллӣ ва махсусан, посдории асолати забони миллӣ имкониятҳои бесобиқаеро фароҳам овард, ки дар заминаи он илми забоншиносии тоҷик ба дастовардҳои бемисли илмӣ ноил гардид. Дар ин замина, таҳлили лингвокултурологии лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар асоси осори хаттии забони адабии тоҷики асрҳои X-XII, яке аз самтҳои назаррас ва қобили қабул муаррифӣ мешавад. Бинобар ин, таҳқиқоти Каримов Самариддин Раҳматуллоевич яке аз масъалаҳои мубрам ва басо таҳқиқталабро фаро гирифта, ба ҷанбаҳои ҳалталаб ва муҳимми забоншиносии тоҷик равшанӣ андохтааст.

Мусаллам аст, ки дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ номҳое ҳам ба назар мерасанд, ки хеле қадимӣ буда, номҳои ашӯҳои гуногун, аз ҷумла, номи сангҳои қиматбаҳо, ҷавохирот ва номи дигар маснуотҳои гаронарзишро дар худ инъикос намуданд. Омӯзиши паҳлӯҳои мухталифи номи ин ашӯи қиматбаҳо ва нодир дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз ҷумлаи беҳтарин иқдом барои шинохтани мавқеъ ва дараҷаи қорбурди лексикаи културологии чунин предметҳои нодир дар забони пурғановати адабии тоҷик маҳсуб мешавад. Ҳамзамон зарурати омӯзиши воҳидҳои лексикӣ таърихӣ дар муқоиса бо забони адабӣ аз он ҷиҳат муфид аст, ки онҳо узван бо ҳам алоқаманд буда, дар иртиботи якдигар инкишоф меёбанд ва таъсири мутақобилаи онҳо вобаста ба марҳилаҳои мухталифи инкишофи таърихӣ ҳаёти халқ сурат мегирад.

Ба риштаи таҳқиқ кашидани ҷанбаҳои мухталифи воҳидҳои луғавӣ имкон медиҳад, ки воқеаву ҳодисаҳои ҳаёти гузаштаи мардуми тоҷик бо тамоми ҷузъиёташ ва тобишҳои гуногуни услубӣ муаррифӣ шавад.

Ҳадафи диссертатсияи мазкур таҳқиқ намудани вижагиҳои фардию маъноӣ ва услубии забони фарҳангии бостон, номҳои таърихӣ, навъҳои гуногуни воҳидҳои луғавӣ аз нигоҳи мазмуну муҳтаво, аз ҷумла, лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо, калимасозӣ ва овардани истилоҳҳои мухталифи марбут ба соҳаҳои гуногуни ҳунармандӣ дар асрҳои X-XII, ки барои забоншиносии муосири тоҷик басо муҳим ва айнизамонӣ аст, ба шумор меравад..

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки натиҷаҳои он ба пажӯҳишгарону тадқиқотчиён ва олимоне, ки соҳаҳои мухталифи касбу кор ва таърихномаҳоро мавриди тадқиқ қарор доданианд, ҳамчун роҳнамо хизмат менамояд. Маводи диссертатсия, бешакку шубҳа, дар самти омӯзишу таҳқиқотҳои минбаъдаи олимони роҷеъ ба лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар асоси осори хаттии забони адабии тоҷики асрҳои X-XII, ки яке аз самтҳои назарраси забони тоҷикии таърихӣю муосир, лексикология ва услубшиносӣ аст, ба унвонҷуён ва тадқиқотчиёни оянда низ дасти ёрӣ дароз карда метавонад.

Навгони таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, дар забоншиносии тоҷик хусусиятҳои маъноиву сохтори воҳидҳои луғавӣ дар риштаи забонию фарҳангии воҳидҳои луғавии марбут ба лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар садаҳои X-XII бори нахуст мавриди баррасии васеъ ва амиқ қарор дода мешавад, инчунин дар таърихномаҳои форсӣ-тоҷикӣ ва дар муҳити таърихӣ ташаккул ёфтани лексикаи ороишӣ, нақши омилҳои забонӣ ва гуфтугӯӣ дар ташаккули воҳидҳои луғавии ҳамон давра таъсири шароити тарзи зиндагии мардум дар шаклигирии лексикаи таърихӣ ва дигар воситаҳое, ки боиси инкишофи низоми маъноии таърихномаҳо гардиданд. Бо далелҳои мустаҳками илмӣ асоснок карда, нишон дода шудааст.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки ин рисола ба пажӯҳишгарону мутахассисони соҳа ва олимоне, ки соҳаҳои мухталифи лексикаи таърихиро мавриди тадқиқ қарор доданианд, кумаки беғаразона расонада метавонад.. Ва таҳаввулоти таърихӣ дар сабки нигориши воҳидҳои луғавии таърихномаҳои форсӣ-тоҷикӣ, роҳҳои тағйир ёфтани сохтори онҳо дар ҷараёни нутқ, иваз шудани ҷойи ҷузъҳои онҳо, ки яке аз воситаҳои ташаккулу таҳаввули намуди зоҳирӣ ва мазмуни воҳидҳои луғавӣ маҳсуб меёбад, аз нигоҳи илмӣ маънидод карда шудааст.

Натиҷаҳои диссертатсияро метавон дар донишгоҳу донишкадаҳо зимни дарсҳои назариявӣю амалии луғатшиносӣ, таърихи забон,

хамчунин курсҳо ва семинарҳои таҳассусӣ доир ба лексикология ва услубшиносӣ, инчунин ҳангоми тартиб додани фарҳангҳои тафсири истифода намуд.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва феҳристи адабиёт иборат аст.

Дар муқаддимаи диссертатсия дар бораи мубрамати мавзӯ, дараҷаи омӯхташавии он, мақсаду вазифа ва нағзҳои диссертатсия, методҳои тадқиқот, аҳаммияти назариявӣ амалии рисола, ҷиҳатҳои асосии қор, ки ба ҳимоя пешниҳод карда шуданд, суҳан рафтааст.

Боби якуми рисола бо унвони **“Хусусиятҳои луғавӣ-маъноии луғоти ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар забони тоҷикӣ асрҳои X-XII”** шомили 5-қисм ва зерқисмҳо буда, ба таърихи омӯзиши луғоти ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо бахшида шудааст, Дар қисми аввал бо унвони **“Омузиши лексикаи соҳавӣ дар заминаи забони адабии форсӣ-тоҷикӣ асрҳои X-XII”** муаллиф дар бораи забоншиносони хориҷӣ ватанӣ ва фарҳангҳо, ки дар онҳо воҳидҳои луғавӣ ифодагари лексикаи номи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дода шуданд, андешаҳои ҷолиб пешниҳод карда, назари худро вобаста ба масъалаҳои мубрами қисмҳо баён мекунад ва мисолҳои ҷолибро шарҳу эзоҳ медиҳад. Аз мазмуни қисми аввал бармеояд, ки таърихнависӣ байни қавмҳои эронитабор аз даврони хеле қадим шурӯъ гардида, дар гузариши ин қанҷ дар миёни мардуми ғайриэронӣ нақши муҳим бозидаст.

Қисми дуюм **“Вижагиҳои маъноии лексикаи филизот ва сангҳои қиматбаҳо дар забони тоҷикӣ асрҳои X-XII”** унвон дошта, дар ин қисм муаллифи рисола бар он назар аст, ки воҳидҳои луғавӣ бостонӣ заминаҳои устувор дошта, он дар асоси боигарии устувори фонд ва таркиби луғавӣ сохти грамматикӣ забон татбиқ мешавад ва дар баробари ин воҳидҳои луғавӣ таърихӣ марбут ба номи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо аз ҷиҳати маъно ва мӯхтаво дар таркиби луғавӣ забони тоҷикӣ гуногунмазмун ва гуногунвазифаанд. Маълум аст, ки таърихномаҳо яке аз воситаҳои асосии шинос шудан ба гузаштаи халқ, анъана, расму оин, урфу одат, илму фарҳанг махсус мешавад. Аз ин рӯ, ба таври қатъӣ аз бар намудани мазмуну мухтавои онҳо зарурати воқеист.

Дар қисми сеюми боби аввал бо унвони **“Лексикаи сангҳои қиматбаҳои марбут ба обгоҳҳо дар забони тоҷикӣ асрҳои X-XII”** ном дошта, роҷъ ба лексикаи номи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар дарёҳо ва баҳрҳо, ки дар забони тоҷикӣ мақоми намоён доранд, бахшида шудааст. Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳо паҳншавӣ ё ба забони

китобат роҳ ёфтани лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қимматбаҳо ба фаъолияти бозаргонӣ иртибот дорад, зеро аз фарҳанги мардуми тоҷик маълум аст, ки ин қавми куҳанбунёд дар давраҳои мухталифи таърих ба ҷавохирот ва сангҳои қимматбаҳо сару кор доштанд. Инчунин дар ин қисмати кор вожаҳои **гавҳар, дурр, ёқут, марворид, лаъл, маршон** ва ғайраҳо ҳаматарафа таҳлилу таҳқиқ шуданд.

Боби дуюм бо номи **“Вожагони ҷавохирот ва сангҳои қимматбаҳои забони тоҷикии асрҳои X-XII аз нигоҳи баромад”** ном дошта, шомили се фасл аст. Дар ин боб воҳидҳои луғавии **ҷавохирот ва сангҳои қимматбаҳои** асрҳои мавриди назар аз рӯи баромад таҳлилу таҳқиқ шудаанд, ки дар онҳо вожагони ифодагари ҷавохирот ва филизотдар ашъори адибони ин давра истифода шудаанд.

Фасли аввали боби дуюм **“Вожаҳои аслии тоҷикӣ”** унвон дошта. Қайд карда мешавад, ки ин вожаҳо дар ташаккули таърихии лексикаи забони тоҷикӣ нақши басо калон дошта, маҳз онҳо сабаби ба вучуд омадани фонди асосии номи ҷавохирот ва сангҳои қимматбаҳои забонамон гардиданд. Дар ин қисмати кор вожаҳои тоҷикии **ганҷ, гавҳар, гӯшвор** ва калимаҳои иқтибосии арабии **ақик, луъл, тилло** ва воҳҳои юнонӣ-аврупоии **алмос, булур, забарҷад, марворид (юнони), маршон (хиндӣ), фируза** ва ғайраҳо аз нигоҳи баромад таҳқиқ шуданд.

Боби сеюми диссертатсия **“Таҳлили сохтори вожагони ҷавохирот ва сангҳои қимматбаҳои забони тоҷикии асрҳои X-XII”** ном дошта, фарогири се фасл аст. Дар фаслҳои ин боб усули морфологии калимасозӣ ба амал татбиқ карда мешавад: калимаҳои тавассути пешванд ва пасвандҳо сохташуда ва вожаҳои мураккаб аз қабилӣ гарданбанд, зарбофт, лаълпуш, ақикрӯй, дурдона, зарнигор, гавҳарнигор ва ғайраҳо аз нигоҳи сохторашон таҳлил карда мешаванд. Барои нишон додани хусусиятҳои услубии калимаҳо муҳаққиқ аз ашъори шоирони ҳамон давра абёте оварда, онҳоро таҳлили лингвокултурологӣ кардааст.

Ба ҳамин тариқ, воҳидҳои луғавии ифодагари номи ҷавохирот ва сангҳои қимматбаҳои забони тоҷикии асрҳои X-XII дар таърихномаҳои садаҳои мазкур воситаи муҳимми ифоданокӣ ва образнокии суҳан буда, онҳо ба мавзӯъ ва ҳодисаҳои муайяни ҷомеа бахшида шудаанд ва дар заминаи маҷоз, муболиға, киноя ва ташбеҳ ташаккул ёфтаанд ва барои рушду нумӯ кардани таркиби луғавии забони тоҷикӣ нақши муҳим доранд. Дар қисмати хулосаи диссертатсия мазмуну муҳтавои он ба тариқи фишурда дар бандҳои ҷудоғона натиҷагирӣ карда шуда, вобаста ба ҳар як масъалаи мубрами таҳқиқ назари мушаххаси муҳаққиқ оварда

шудааст.

Автореферат ва маводи интишорёфтаи диссертант вобаста ба мавзӯи таҳқиқот мазмун ва мундариҷаи диссертатсияро ба пуррагӣ инъикос намудааст. Дар баробари натиҷаҳои арзишманд ва дастовардҳои назаррас ба назари эътибор гирифтани баъзе нуқтаҳои зер барои боз ҳам боло бурдани сифати илмию назарии диссертатсия аз манфиат холи нахоҳад буд:

1. Дар сах.7- диссертатсия номи мақолаеро, ки ба забони русӣ оварда шудааст: “Прецедентные имена в русской и таджикской лингвокультурах”, ба забони тоҷикӣ тарҷума кардан даркор аст ва дар варианти русии автореферат абёте, ки барои таҳлили лингвокултурологӣ оварда шудааст, ба забони тоҷикӣ тарҷума кардан мувофиқи мақсад аст.

2. Дар сах.9- диссертатсия чунин омадааст: ҳадафи диссертатсияи мазкур нишон додани вобастагии маъноӣ дар мисоли фарҳанг ва забон, вижагиҳои хунаҳои мардумӣ, расму оин ва урфу одатҳои миллии ва ғайра. Ин мавзӯи баҳси на танҳо лингвокултурология, балки этнолингвистика ҳам ҳаст.

3. Аз ин ҷиҳат, роҷеъ ба истилоҳи “лингвокултурология” дар сах. 5-и автореферат маълумоте дода шудааст, ки аз он ҷизе фаҳмидан душвор аст: этнолингвистика ва забоншиносии фарҳангӣ (лингвокултурология) ҳамчун забоншиносии хусусӣ ва забоншиносии умумӣ ба ҳамдигар алоқаманданд. Инро ба ифодаи дигар метавон гуфт, ки этнолингвистика тоҷикӣ, олмонӣ, англисӣ буда, метавонад, аммо лингвокултурология фарохтар аз этнолингвистика буда, ба масъалаи аз миллият берун ҳам сару кор мегирад.

4. Номи бобҳои рисола ҳамагӣ якрангу якхела ба назар мерасанд. Масалан, дар охири номҳои боби аввал, боби дуюм ва боби сеюм ва фаслҳои зерфаслҳои онҳо “**забони тоҷикии асрҳои X-XII**” такрор ба такрор оварда шудааст, ки ин нуқсони услубиро ба бор меоварад.

5. Пеш аз баррасӣ намудани масъалаҳои асосии бобҳо, агар роҷеъ ба муҳаққиқони пешин, ки дар мавзӯи мавриди таҳқиқ ҷизе гуфтанд, маълумоти илмӣ пешниҳод карда шуда, хусну қубҳи асарҳои онҳо тавзеҳ дода мешуд, қиммати илмии диссертатсия боло мерафт. Масалан, доир ба таҳқиқоти М, Бобомуродова, Г. Сафарова ва ғайраҳо.

6. Дар рисола ҷо-ҷо камбудии услубӣ ва ғалатҳои имлоиву грамматикӣ ба назар мерасанд: (с.9,12,13,14,15,17,18,33,38,41,44,133,136),

Дар охир бояд зикр намуд, ки эроду пешниҳодҳои зикршуда моҳияти илмии диссертатсияро коҳиш дода наметавонанд ва ислоҳи

онҳо низ ҳеҷ мушкиле эҷод намекунад.

Диссертатсияи Каримов Самариддин Раҳматуллоевич таҳти унвони “Таҳлили лингвокултурологии лексикаи ҷавоҳирот ва санғҳои қиматбаҳо дар асоси осори хаттии забони адабии тоҷикии асрҳои X-XII” ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филология бо ихтисоси 10.02.01- Забони тоҷикӣ ба дифоъ пешниҳод гардидааст, ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филология аст.

Муқарризи расмӣ:

доктори илми филология, профессори
кафедраи назария ва амалияи забоншиносии
ДДОТ ба номи Садриддин Айни
Почтаи электронӣ: GadoevN47@mail.ru
Тел.: (+992) 985380054

Гадоев Нурхон

“Имзои Гадоев Нурхонро тасдиқ мекунам”

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
ДДОТ ба номи С. Айни

Ҷаборзода Р.

Суроға: шаҳри Душанбе, хиёбони Рудаки 121, бинои № 9.

“ 11 ” августи соли 2023